

Mike Károly

MINDENT VIZSGÁLJATOK MEG;
AMI JÓ, AZT TARTSÁTOTK MEG!¹
Az Acton Intézet és a Journal of Markets and Morality

Képzeljünk magunk elé egy papot, aki a kapitalizmus visszasságait ostorozza! Ugye nem nehéz? Most képzeljük el egy másikat, aki szenvedélyesen érvel a magántulajdon és a vállalkozás szabadsága, egyszóval a szabad piac mellett! Nos, ő *Robert A. Sirico* atya, a michigani Grand Rapidsben székelő *Acton Intézet* elnöke. Az 1990-ben alapított intézet egy olyan „szabad és erényes társadalom” kialakulását kívánja elősegíteni, „amely az egyéni szabadságon és a vallási elvek követésén alapul”. A 19. századi angol katolicizmus legendás alakját, a történész Lord Actont követve azt hirdeti, hogy a politikai és a gazdasági szabadság összeegyeztethető a keresztény hitel, sőt a szabad társadalom legmegbízhatóbb alapja éppen az a meggyőződés, hogy az Isten képére teremtett ember képes valóban szabadon érdemi döntéseket hozni a saját életét illetően.

E gondolatok miatt nemcsak Acton került összetűzésbe a trón és oltár szövetségének gondolatától elszakadni és a vallásszabadsággal megbarátkozni nem tudó korabeli katolikusokkal, de ma is nagy intellektuális ellenszéllel kell megküzdenie annak, aki ezeket képviseli (igaz, főként az ellenkező irányból). Az európai közvélemény értetlenségére és gyanakvására talán a legjobb példa éppen annak a Rocco Buttiglionénak a közelmúltbeli afférja az Európai Parlamenttel, aki az egyik legmarkánsabb európai képviselője a klasszikus politikai liberalizmus és a keresztény erkölcs összeegyeztethetőségének, és egyszersmind az Acton Intézet gyakori előadója és kitüntetettje. Amint a legtekintélyesebb magyar napilap publicistája kommentálta az olasz filozófus-politikus esetét: „Ha a családokban [...] tekintélyelvű önkény, archaikus szabályok uralkodnak, akkor a társadalomban sem lehet demokrácia... És valószínűleg ezért utasították el Buttiglione urat. Feltételezik, hogy ő biztosként inkább követné a patriarkális, mint a demokratikus elveket. Igen, itt ellentmondás van a valódi ortodoxia és a mai világ között.”²

¹ 1 Tessz 5,21

² MIKLÓS Gábor, *A Buttiglione-ügy, Népszabadság*, 2004. október 19. Idézi: *Heti Válasz*, 2004/52. (december 23.).

Noha e mondatokat akár a New York Timesból is idézhettük volna, az amerikai értelmiségi közvélemény ma az európainál lényegesen nyitottabbnak tűnik Acton és Buttiglione nézeteire. Ennek oka csak részben az a jól ismert tény, hogy az amerikai társadalom „vallásosabb”, mint az európai. Talán ennél is fontosabb, hogy a liberális konzervativizmus intellektuális megerősödése az elmúlt egy-másfél évtizedben magával hozta a radikális szekularizmus („a vallás magánügy”) elleni érvek színvonalának jelentős javulását a vallás és a közélet kapcsolatáról folyó vitában.³ Ebben kétségkívül az Acton Intézet is szerepet játszott, mint a konzervatív mozgalomba tartozó, „klasszikus” független *thinktank*, vagyis kutató- és ismeretterjesztő műhely. Ambíciói ugyanakkor túlmutatnak azon, hogy az amerikai közélet sajátos színfoltja legyen. Ezt jelzi a Rómában fenntartott iroda, az Európában rendszeresen szervezett tudományos konferenciák,⁴ a meghívott előadók és a támogatott kutatók köre, s talán leginkább az intézet félévente megjelenő tudományos igényű folyóirata, a *Journal of Markets and Morality*, amelynek szerkesztői és szerzői gárdája jelentős részben európai.⁵

A „szabad és erényes” társadalom megteremtéséhez az intézet elsősorban a piaci közgazdaságtan és a keresztény teológia, illetve tágabban a modern piacgazdaság hívei és a keresztény hívők közötti dialógus elősegítésével próbál meg hozzájárulni. Nincs könnyű dolga, hiszen a hasonló próbálkozásokat általában mindkét oldalról erős fenntartásokkal fogadják – ráadásul ezek a fenntartások gyakran közel sem megalapozatlanok. A *Journal of Markets and Morality* a teológia, az etika és a közgazdaságtan tudományos autonómiáját és egyenrangúságát elfogadva igyekszik párbeszédet kialakítani közöttük. Ugyanakkor a szerkesztők bevallott célja, hogy – a pusztán „társalgáson” túllépve – kidolgozzanak egyféle piaci erkölcsant, amely „a gazdasági tevékenység erkölcsi vonatkozásait elemzi az emberi személy teológiai képeinek tükrében”.

John Paul II meets Hayek

Milyen legyen ez a piaci erkölcsant? A folyóirat programadó cikkében (*The Need for Economic Personalism*, 1998. ősz) Gregory Gronbacher amellettt érvel, hogy a közgazdaság-

³ Lásd mindenekelőtt Richard John Neuhaus, George Weigel és Michael Novak munkásságát, valamint a *First Things* folyóiratot.

⁴ Köztük az európai fiataloknak minden év szeptemberében a bécsi Europa Intituttal közösen szervezett sonntagsbergi konferencia.

⁵ A folyóirat összes száma elérhető az intézet honlapján: www.acton.org.

tan és az erkölcsi teológia középpontjában egyaránt az emberi személy áll, és a két tudomány metszetét az *emberi cselekvés* szisztematikus elemzése jelenti. Ennek megfelelően egyfajta „gazdasági perszonalizmusra” van szükség, amely a tudományos vizsgálódás megkerülhetetlen tényének tartja, hogy az ember *személyként* létezik, aki képes saját természetét megismerni. E természet állandó, és a róla megszerezhető tudás végső soron isteni eredetű. A szerző e megközelítés fő ihletőjeként II. János Pált (mindenekelőtt az emberi cselekvés és munka teológiájáról írott műveit és a *Centesimus Annus* kezdetű enciklikáját) jelöli meg, de előfutárai között említi a 20. század eleji holland kálvinista gondolkodót és államférfit, Abraham Kuypert („a legnagyobb kálvinistát Kálvin óta”), továbbá a kortársak közül a teológus Michael Novakot és a már emlegetett filozófus Buttiglionét.

Mint *imago Dei*, az ember önálló tudattal és szabad akarattal rendelkezik. Képes megismerni az önmagán kívül ténylegesen létező világot, ugyanakkor a róla megszerezhető tudása mindig szubjektív, amennyiben az egyéni (nem pedig valamiféle kollektív) tudat hordozza. Az emberi személy autonóm is abban az értelemben, hogy a maga ura, amennyiben mindenki másnál jobban tud reagálni a saját szükségleteire. Az ember nem pusztán szellemi lény, hanem „hús és vér” is – anyagi és evilági gondokkal. Továbbá minden ember egyszeri, megismételhetetlen, és önmagáért értékes. Ezekből a tulajdonságokból (ha tetszik, „feltevésekből”) messzeemenő következmények adódnak *mind* a társadalom kívánatos rendjére, *mind* a társadalmi vizsgálódás követelményeire nézve. Először is, ha minden ember önmagért értékes, akkor kötelességünk, hogy tisztelettel közelítsünk mások értékfelfogásához. Másodsor, mivel az emberi természetünk másokéval azonos és megismerhető, a belőle fakadó erkölcsi szabályok értelmes vita tárgyát képezhetik. Harmadszor, ha az ember értelmes, szabad akarattal bír, és leginkább önmaga képes javítani saját sorsán, akkor a társadalomnak cselekvési szabadságot kell biztosítania a számára. És mivel teste is van, „a szabadság, amelynek természeténél fogva minden ember birtokában van, megnyilvánulás lehetőséget követel magának a gazdasági életben is”.

Ami a társadalom vizsgálatát illeti, egyetlen magyarázat sem kerülheti meg a szabad emberi cselekvést, mivel „az összes társadalmi intézmény alapja, létoka és végcélja szükségszerű módon az egyén”.⁶ Tévútra vezet, ha abból indulunk ki, hogy létezik egy olyan objektív valóság, amely *egyformán* hat minden egyénre. Minthogy az ember képes megismerni magát és a világot, továbbá képes (és leginkább ő képes) saját sorsán jobbitani, akkor is vétünk a realizmus követelménye ellen, ha azt fel-

⁶ *Mater et Magistra*, 219.

tételezzük, hogy az emberek képtelenek szabadulni „hamis tudatuktól”, és a társadalmi „elnyomás” miatt képtelenek arra, hogy a helyzetükön változtassanak. A marxizmus mint tudományos és társadalmi program kétségkívül nem tesz eleget a fenti feltételeknek. Amint II. János Pál írja: „a »szocializmus« alapvető tévedése antropológiai jellegű. A szocializmus ugyanis az egyént egyszerű elemnek tekintti, a társadalmi organizmus részecskéjének, oly módon, hogy az egyén java teljes mértékben alá van rendelve a gazdasági és társadalmi mechanizmus működésének.”⁷

Noha a keresztény antropológiából nem következik sem konkrét társadalmi rend, sem tudományos módszer, bizonyos intézmények és tudományos iskolák jobban összhangban állnak vele, mint mások. A „gazdasági perszonalizmus” az emberi szabadság gazdasági feltételeit kutatja, s a magántulajdon tiszteletében és a szerződés szabadságában véli leginkább megtalálni őket. A társadalomtudományok közül Gronbacher szerint a „szabadpiaci” közgazdaságtan jutott legközelebb a gazdasági szabadságot elősegítő társadalmi rend megértéséhez. A közgazdászok közül is a legtöbbet talán Adam Smith és Friedrich A. Hayek tette azért, hogy azonosítsa a szabadon cselekvő emberek békés és gyümölcsöző együttélését lehetővé tévő gazdasági rend feltételeit. A szerző a chicagói, az osztrák és a virginiai (*public choice*) iskolákkal javasol párbeszédet, amelyek módszertani individualizmusa összhangban van az egyén ontológiai elsőbbségével a kollektívummal szemben.

A piac és a szív dolgai

A javaslatait ért kritikákra⁸ reagálva Gronbacher az 1999. őszi számban több ponton tisztázza a közgazdaságtan és a keresztény teológia viszonyát, és igyekszik választ adni arra a kérdésre, hogy pontosan hogyan is profitálhat a két tudomány az egymással folytatott párbeszédéből (*The Humane Economy. Neither Right Nor Left*).

Miért érdemes a közgazdászoknak a teológusokra figyelniük? Először is a közgazdászok piac melletti érveit gyengíti, hogy nem tudnak sikerrel szembeszállni azokkal, akik a kapitalizmust erkölcstelen rendszernek tartják. Legfeljebb azt tudják ugyanis igazolni (ami persze szintén nem kevés), hogy a piac a szegénység enyhítésének és az általános jövedelemszint emelésének legsikeresebb eszköze. Nem tudnak azonban mit kezdeni azzal az alapvetőbb ellenvetéssel, hogy ezt az eredményt a piac erkölcstelen úton éri el. Figyelmen kívül hagyják ugyanis, hogy a ka-

⁷ *Centesimus Annus*, 13.

⁸ Daniel Rush FINN: *The Economic Personalism of John Paul II. Neither Right Nor Left*, *Journal of Markets and Morality*, 1999. tavasz.

pitalizmus értékelésében a kedvező következményeknél fontosabb a gazdasági szabadság pozitív erkölcsi tartalma. Ennek belátása természetesen nem a közgazdaságtan feladata, de a szabadpiaci közgazdászok a kapitalizmust árnyaltan megítélő erkölcsstan nélkül nem lesznek képesek megtörni a modern gazdaság (különböző álruhákban megjelenő) marxista erkölcsi értelmezésének dominanciáját.

Jó példa erre a „fogyasztói társadalom” témája: ez a kapitalizmus elleni szellemi front egyik legfontosabb mai terepe, ám a közgazdászoknak gyakorlatilag semmi érdemi mondanivalójuk nincs róla. A keresztény antropológia nagyban hozzájárulhat a piac és a fogyasztói kultúra kapcsolatának tisztázásához. E szerint a fogyasztásközpontúság nem más, mint az anyagi javak bálványozása, ennél fogva a „szív dolga”. Erkölcsi hiba, nem pedig a piac kudarca, így nem is lehet jogi úton, állami beavatkozással korlátozni. A fogyasztásközpontúság különösen súlyos problémája az anyagi jólétben élő társadalmaknak, ez azonban nem jelenti azt, hogy az oka az anyagi gazdagság lenne. Egyrészt korántsem csak a gazdagok esnek áldozatul: „egy sárkunyhó éppúgy lehet irigykedés és imádat tárgya, mint egy tengerparti luxusnyaraló”. Másrészt, a piac önmagában mindössze létrehozza azokat a helyzeteket, amelyekben az emberek választhatnak az erkölcsös és az erkölcstelen viselkedés között; nem okozhatja közvetlenül az egyiket vagy a másikat. Az ellenkezőjét állítani olyan lenne, mintha „az alkoholt hibáztatnánk az alkoholista helyett, a televíziót a tévéadókat üzemeltetők erkölcstelensége helyett, vagy az emberi test szépségét a kéjsóvár személy helyett”.

Általánosságban, a keresztény gyökerű antropológia éppen abban erősítheti meg a közgazdaságtant, amire a művelői a legbüszkébbek: a realizmusában. Árnyaltabbá teheti a közgazdaságtan emberképét, megnyitva ezzel a közgazdászok előtt az utat a szűkebben vett gazdaság és annak morális, kulturális közege közötti viszony tárgyalásához. Segíthet tisztázni az olyan rutinszerűen használt fogalmak erkölcsi tartalmát, mint az önérdek, a választás, a fogyasztás, a munka vagy a gazdasági érték.

De miért érdemes a teológusoknak és általában a keresztényeknek tanulmányozniuk a közgazdaságtant? „Evezz a mélyre!” – szólítja fel Jézus Simont a genezáreti tavon (Lk 5,4): a keresztényeknek kötelességük a világ sűrűjébe elvinni az evangélium üzenetét. Ennek legcélravezetőbb módja, ha először megpróbálják megérteni a különféle emberi tevékenységek dinamikáját, és felmutatni bennük azt, ami jó és értékes. Ehhez segíthet hozzá a közgazdaságtan. Ezt a gondolatot Robert Sirico viszi tovább a vállalkozói hivatásról szóló cikkében – lelkipásztori tapasztalataira is reflektálva (*The Entrepreneurial Vocation*, 2000. tavasz).

A vállalkozás mint hivatás

Az előítéletek elleni harc fokozódása idején nem egyszer úgy tűnik, hogy a közvélekedés csupán egyetlen csoportot minősít szabad prédának: a kapitalista vállalkozókat, akikre sokan úgy tekintenek, mintha foglalkozásuknál fogva másoknál nagyobb bűn terhét cipelnék. Ez az előítélet Sirico szerint nemcsak megalapozatlan, de rendkívül káros is. Megalapozatlan, mivel a vállalkozás erényekben gazdag tevékenység lehet, sőt – helyesen megélve – megszentelt hivatás. Káros, mivel az üzleti életben rejlő magasabb értékek tagadása a benne tevékenykedők horizontját az olyan alacsonyabb rendű célokra (valójában eszközökre) korlátozza, mint az ügyesség, a hasznosság és az anyagi nyereség.

A vállalkozót – ha jó úton jár – egyfajta kiválóság keresése hajtja. Keresztény nézőpontból pedig „a kiválóság keresése Isten keresésének kezdete [...] a transzcendencia utáni emberi vágy készíti az embert arra, hogy a kiválóságot keresse, akár elismeri, akár nem”. Miben áll a vállalkozói kiválóság? A vállalkozó személyes kockázatot vállalva munkát ad másoknak, enyhíti az emberek szenvedését, új gyógy módokat fedez fel, enni ad az éhezőknek, és segít megvalósítani mások álmait. Ilyen módon egyrészt teljesíti Istennek a „föld megművelésére” vonatkozó parancsát, amelyet Ádámnak és Évának adott. Másrészt eleget tesz annak a morális kötelességének, hogy hasznosítsa a képességeit, és a bizonytalansággal vállalkozó módon szálljon szembe. A talentumokról szóló példabeszédben (Mt 25,14–30) a gazda megdicséri a rájuk bízott talentumukat kamatoztató szolgákat, míg a talentumát elásó és az ésszerű kockázatvállalástól is ódzkodó szolgát leszidja és elcsapja. „A [világot jellemző] bizonytalanság ugyanis nem pusztán veszély, amelyet ki kell védenünk, hanem lehetőség is arra, hogy Istent dicsőítsük bölcsen felhasználva az adományait” – magyarázza Sirico.

A vállalkozókat a közvélekedés önzőnek tartja. Bizonyos szempontból helyénvalóbb lenne őket altruistaként jellemezni. A vállalkozó ugyanis *mások* szükségleteit, vágyait tárja fel és elégíti ki. Piaci körülmények között csak akkor lehet sikeres, ha tevékenységével „a másik felé fordul”, ahelyett, hogy önző módon a saját igényeivel foglalatostkodna. A kapitalisták persze nem angyalok: épp annyi bűnöst találunk közöttük, mint más társadalmi csoportokban – sem többet, sem kevesebbet.

... a dolgot őt magát nézzük...

A kapitalizmus erkölcsi sokszínűségét az 1999. tavaszi számban publikáló *Todd R. Flanders* szerint gyakran azért tévesztjük szem elől, mert „rendszerként” tekintünk

rá, amely azonos egyik vagy másik róla szóló teóriával (*Liberty and the Virtue of Prudence*). Amikor így teszünk, valójában az akadémiai élet azon kísértésének engedünk, hogy a gyakorlatot az elmélet származékának tekintsük. Közelebb kerülhetünk az igazsághoz, ha az emberek személyesen megélt tapasztalataiból indulunk ki. A szerző Tocqueville-t állítja a társadalomtudósok elé példaképül, aki „Ellentétben például Marxszal [...] nem elégedett meg azzal, hogy egy könyvtárban elmélkedjen a szabadságról; elment, hogy működése közben személyesen vegye szemügyre azt”. A megélt tapasztalatok elemzése révén olyan pozitív (és negatív) erkölcsi mozzanatok fedezhetünk fel, amelyek nem vezethetők le semmiféle elméletből. A modern gazdasághoz mint az emberi természet sajátos megnyilvánulásához kell viszonyulnunk. Így jár el a szerző szerint II. János Pál a *Centesimus Annus*ban, és a neves amerikai író, Philip Roth az *Amerikai pasztorál* című regényében, amelynek kesztyűgyáros hősét apja a családi tradíciót átörökítve arra tanítja, hogy a kiváló, jól elkészített kesztyű egy kiváló világ tükörképe, amelynek elérésére törekedni kell. Flanders szerint mindkét szerző az állandó emberit keresi kora sajátos viszonyaiban, ellentétben sok társadalomtudóssal és íróval, akik – gyakran ki nem mondva – radikális törést látnak a múlt és a jelen között.

Az idő provincializmusa ellen

A közgazdaságtan és a kereszténység közötti eszmecsere beindításának egyik módja, hogy megkeressük mindkét részről a „párbeszédképes” szerzőket, iskolákat. Kínálkozik azonban egy másik lehetőség is, amellyel az Acton Intézet és folyóirata szintén élni próbál. Ez a lehetőség az eszmetörténet művelése, különösképpen azon szerzők műveinek felelevenítése, előásása, akik számára az emberről való gondolkodás különböző formái (így a teológia, a morálfilozófia és a gazdasági élet vizsgálata) elválaszthatatlanok voltak egymástól. A folyóirat kitüntetett figyelmet szentel a *késő skolasztika* gondolkodóinak, akiknek fontosabb írásait sorra jelenteti meg – első ízben angolul. Noha ma már (és még?) szinte ismeretlenek, a késő skolasztikusok korántsem játszanak mellékes szerepet a közgazdaságtan eszmetörténetében. Amint Joseph Schumpeter, a témában kétségkívül jártas szerző írja, „az erkölcsi teológia és jog általuk kidolgozott rendszereiben jelent meg először ha nem is önálló, de határozott formában a közgazdaságtan, és minden más csoportnál jobban rászolgáltnak arra, hogy a tudományos közgazdaságtan »alapítóinak« tekintsük őket”.

Kézenfekvő lett volna, hogy a katolikus társadalmi tanítás kidolgozói merítse-
nek e szerzők (például Martín de Azpilcueta, Luis de Molina vagy Bresciai Alber-

tanus) munkáiból, mégsem így történt. Ugyanakkor Sirico egy 1998. őszi írásában a mellett érvel, hogy a késő skolasztikusok gondolatai mégis visszaköszönnek az utóbbi évtizedek pápai megnyilatkozásaiban (*The Late Scholastic and Austrian Link to Modern Catholic Economic Thought*). Egy érdekes tézissel áll elő: a késő skolasztika és a modern katolikus közgazdasági gondolkodás között a szekuláris osztrák közgazdaságtani iskola jelenti az összekötő kapcsot.

A skolasztikusok legjelentősebb újítása az ókori görög filozófiához képest az volt, hogy a gazdaságot nem a „dolgokból”, hanem az emberi cselekvésből és az emberi természetből kiindulva próbálták megérteni. Ez a nézőpont tette lehetővé számukra, hogy elsőként belássák: a gazdasági javak értéke nem az objektív tulajdonságaiktól függ, hanem attól, hogy az emberek milyen célokra akarják használni őket. A gazdasági értéknek ezt a „szubjektív”, vagyis az egyéni értékelésen és cselekvésen alapuló jelentését „fedezte fel újra” és fejlesztette tovább a 19–20. század fordulóján Bécsben Franz Brentano, a skolasztikusokat tanulmányozó filozófus és katolikus pap, valamint Carl Menger, az osztrák iskola megalapítója. A szubjektív érték elmélete egyértelműen a szabad és értelmes döntésekre képes szubjektumot állítja a közgazdasági vizsgálódás középpontjába. Így az a modern katolikus tanítást motiváló kérdés, hogy milyen gazdasági intézmények vannak leginkább összhangban az emberi személy méltóságával és a társadalom közös javával, lényegét tekintve a skolasztikusok kérdése, egyszersmind olyan kérdés, amelyet az osztrák iskola a kezdetektől vizsgált. A „skolasztikus kapcsolat” arra is rávilágít, hogy a *homo oeconomicus* és az *imago Dei* összekapcsolása nemcsak megvalósításra váró program, hanem egyúttal eszmetörténeti valóság is.

A természet és az emberi természet

A keresztény értelmiségiek egy része nem csak nálunk véli úgy, hogy megkülönböztetett figyelmet illő tanúsítania a természeti környezet iránt. Ez az érdeklődés általában a (vérmérsékletnek megfelelő árnyalatú) zöld mozgalmak támogatásával és a „neoklasszikus közgazdaságtannal” szembeni heves ellenszenvvel párosul. A fontosabb amerikai keresztény felekezeteknek a témában tett hivatalos megnyilatkozásait elemzi a folyóirat 2003. őszi számában William L. Anderson és Timothy D. Terrell (*Stewardship without Prices and Private Property?*). A szerzők vitriolosan megjegyzik, hogy a vizsgált dokumentumok nagyrészt az „ökológiai gazdaságtan” gondolatait csomagolják be olyan bibliai, illetve teológiai nyelvezetbe, amely elfogadhatóbbá teszi őket a keresztény hívek számára. Aligha vitatható, hogy e gondolatok erősen antikapitalista színezetűek. Az egyik legfőbb vád a piac ellen, hogy az emberek szubjek-

tív értékelése alapján ítéli meg a természetet. A közgazdaságtan pedig csak adja a lovat az emberek alá azzal, hogy az értékek szubjektivitását hangoztatja. A helyes eljárás ezzel szemben az ökológiai gazdaságtan szerint az lenne, ha figyelembe vennénk a természet „objektíve” magasabb értékét, amely abból fakad, hogy a természet „önmagáért is értékes”.

A közgazdaságtannal szembeni kritika forrása egy alapvető félreértés. Aligha tagadná egyetlen épészű közgazdász is, hogy egy Rembrandt-kép nagyobb esztétikai értékkel bír egy óvodás rajzánál, hogy a házastársi szeretet erkölcsileg értékesebb a prostitúciónál, vagy hogy egy tölgyerdőben egészségesebb sétálni, mint egy külszíni fejtésen. A (gazdasági) probléma ott kezdődik, hogy *számos jó cél* van, amelyet nem tudunk egyidejűleg megvalósítani. Minthogy szűkös az időnk, a testi és szellemi energiánk, és szűkösek az anyagi erőforrásaink, *választanunk kell*. El kell döntenünk, hogy fákat ültetünk az iskola köré, *vagy* bővítjük az épületet, *esetleg* továbbképzésre küldjük a tanárokat. El kell tehát döntenünk, hogy mit vagyunk hajlandók feláldozni a faültetés kedvéért. A fák *gazdasági* értéke annál nagyobb, minél több más kívánatos célról vagyunk hajlandók lemondani a kedvükért. Ez az érték azért szubjektív, mert az érintettek személyes döntéséből fakad. A közgazdászt pedig éppenséggel ez érdekli, nem a fák esztétikai értéke vagy mondjuk a faültetés erkölcsi értéke. A szubjektív érték fogalmának használatáért hibáztatni a közgazdászt olyan, mint ha az embereket azért vádolnánk, mert döntéseket hoznak, vagy a világot azért hibáztatnánk, mert az erőforrásai szűkösek. A közgazdaságtan elítélése mögött ezért valójában annak a kényelmetlen igazságnak az elutasítása húzódik meg, hogy sok jó emberi cél van, amelyek között folyamatosan választanunk kell.

Az emberek persze rossz döntéseket is hozhatnak – ostobaság lenne ezt tagadni. Egy „objektív” értékelő (feltehetően egy „szakértő”) sem tehet azonban mást, mint hogy összeveti a különböző értékes célokat, és „szubjektív” döntést hoz arról, hogy mennyi erőforrást áldozunk a természet védelmére. Még ha el is fogadjuk azt az igen kétséges állítást, hogy a természet önmagáért értékes, ebből még nem tudjuk eldönteni, hogy mennyit áldozunk rá. További fogós kérdés, hogy miképpen tehet szert valaki megfelelő szakértelemre. A természet értékelésére vonatkozó folyamatos isteni kinyilatkoztatás hiányában a szakértő ugyanazzal a feladattal szembesül, mint egy gazdasági tervhivatal: össze kell gyűjtenie és fel kell dolgoznia a rengetegféle erőforrásra és a számos legitim célra vonatkozó információkat. Kevesen vitatják manapság, hogy a szocialista kalkulációról szóló vitát azok a közgazdászok nyerték meg, akik azt megvalósíthatatlannak tartották.

Ha a központi tervezés helyett az emberek felvilágosító „nevelésére” szorítokunk, megint csak korlátokba ütközünk. Nem elég ugyanis megkérni az embereket arra, hogy „jobb gazdái” legyenek a Földnek: az életmód megváltoztatására vonat-

kozó felhívások egyszerűen nem adnak elég információt ahhoz, hogy pontosan min is változtassunk. A közgazdászok szerint a piaci árak éppen abban lehetnek a segítségünkre, hogy felmérjük döntéseink „társadalmi költségét”, és erőforrásainkat arra használjuk fel, amit a társadalom a legtöbbször értékeli. A piacnak természetesen számos hibája van, de ezek egyike sem az, amivel az ökológiai gazdaságtan hívei vádolják.

Építeni csak sziklára...

Noha a folyóirat meghatározó témája a gazdasági szabadság kérdése, az actoni hagyományokat ápolva időről időre a politikai szabadság és a kereszténység viszonya is terítékre kerül. A 2004. őszi számban a katolikus egyház kimagasló tekintélye, George Pell bíboros, Sydney érseke tesz javaslatot a „demokratikus perszonalizmusra”, pontosabban a demokrácia perszonalista elméletének és gyakorlatának kidolgozására (*Is There Only Secular Democracy? Imagining Other Possibilities for the Third Millennium*). A szerző úgy látja, hogy a liberális demokrácia az utóbbi évtizedekben sajátos irányt vett: sorra dönti le az erkölcsi előítéleteket és a társadalmi tabukat annak érdekében, hogy az egyén abszolút autonómiáját valósítsa meg. Ahogy e fejlemények nagy apológétája, Richard Rorty fogalmaz: a demokrácia „a Szabadság végtelen, burjánzó megvalósítása”. Ebben a közegben az erkölcsi igazság létezésébe vetett hit, sőt már a közös erkölcsi alapok keresése is gyanússá válik, és az önmegvalósítás akadályként tűnik fel. Amint Pell rámutat, ha elfogadjuk ezt a nézetet, valójában egy rendkívül hiányos és torz emberképet fogadunk el: hallgatólagosan azt feltételezzük ugyanis, hogy az ember egyedüli fontos jellemzője, hogy *akarattal bír*. Mindegy, hogy mit, de valamit akarunk, és a politikai közösség feladata, hogy mind több vágyunk megvalósítását lehetővé tegye. Ez ellentmond az emberi természetre vonatkozó személyes tapasztalatainknak, hiszen az akaratunk érvényesülése aligha teszi érdekessé az életet arra, hogy leéljük. A szeretettel, a családdal, a barátsággal, az egyházzal, a felelősségvállalással és a halállal kapcsolatos tapasztalataink adnak neki értelmet. A keresztény emberkép összhangban van ezekkel a tapasztalatokkal, és mélyebb értelmet ad nekik, amikor úgy tekint az emberre, mint az értelem, a jószág és a dicsőség isteni tulajdonságaiban részesedő, azokat tükröző teremtményre.

A perszonalizmus célja, hogy a demokrácia alapkövévé „az emberi természet transzcendens méltóságát” tegye. Ebből közvetlenül következik a politikai szabadság tisztelete, az erények törvényi úton való terjesztésének elvetése, és – praktikusán – a többségi döntési szabályok betartása. De következik a demokratikus társadalom jellegének megváltozása is. A radikális egyéni autonómia hajszolása az ön-

érvényesítés erőszakos formáihoz vezet. Ez leginkább a személyes kapcsolatokban érezhető, amint mindenki igyekszik elkerülni, hogy gyengének és sérülékenynek, vagy – éppen ellenkezőleg – előzékenynek és odaadónak mutakozzék. Hiszen az autonóm egyének világában, ha valakinek szüksége van ránk, vagy mi függünk valakitől, kiszolgáltatjuk magunkat mások hatalmának – és minél közelebb áll a másik hozzánk, annál nagyobb a kiszolgáltatottságunk. Pell úgy véli, hogy a demokráciákat ma átható félelemnek ez a legmélyebb forrása, nem a terrorizmus avagy más valós vagy vizionált veszélyek. E félelem egyetlen alternatívája a remény. A remény legbiztosabb forrása pedig az a tudás – nem vágyalom, hanem megszereszhető tudás –, hogy az emberi életnek önmagán túlmutató célja van. A családok és közösségek tartós és örömmel teli békéje csak azon a felismerésen alapulhat, hogy szükségünk van másokra, és még inkább szükségünk van arra, hogy magunkat másoknak ajándékozzuk. Mindehhez nincsen szükség a politikai intézmények reformjára, a kultúránk megújítására viszont annál inkább.

A Sztálin-szobor feje a Blaha Lujza téren
(ÁBTL 4.3. HV 1/5)